

УДК 339.1:330.12
DOI 10.15673/fie.v17i2.3164

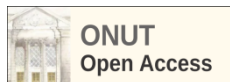
Нікішина О.В.

доктор економічних наук, старший науковий співробітник
головний науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур
ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: ksenkych@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7172-3551>

СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДІАГНОСТУВАННЯ ДИНАМІКИ СИСТЕМ РИНКІВ НА ЗАСАДАХ ЗАГРОЗОСТІЙКОСТІ (РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ)*

У статті проведено критичний аналіз сучасних методичних підходів до діагностування систем ринків на засадах загрозоустійкості крізь призму досвіду іноземних держав та України. Здійснено систематизацію головних методик із виокремленням їх цільових орієнтирів, показників, інструментів та процедур оцінювання. Особливу увагу приділено концепції мультимірної резильєнтності, яка стає «новим компасом» європейської політики з 2020 р. Встановлено, що перевагами інформаційних панелей резильєнтності країн ЄС є чітко структурована система кількісних індикаторів за 4 вимірами, яка характеризує потенціал і вразливості загрозоустійкості. Сучасні методики діагностування резильєнтності систем ринків виникли у межах MSD-підходу (Market System Development). Їх особливістю є квантифікація 8 структурних і поведінкових характеристик резильєнтності систем ринків на основі теорії змін їх стану від реактивного до проактивного типу. Розвитком MSD-підходу постає діагностика системних змін, як ітеративний процес планування, оцінювання, аналізу та звітування про цільові втручання в системах ринків (основній і допоміжних). Визначено переваги та обмеження головних методичних підходів у контексті їх імплементації до українських реалій. Результати дослідження формують наукове підґрунтя для інтеграції в систему державного управління України концепції резильєнтності стратегічних ринків.

Ключові слова: діагностування, оцінювання, квантифікація, системи ринків, резильєнтність, загрози, цільові впливи, динаміка, методики.

This work is licensed under a *Creative Commons Attribution 4.0 International License*
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток методичних підходів до діагностування систем товарних ринків на засадах резильєнтності зумовлений, з одного боку, складним багаторівневим впливом безпекових загроз, з іншого, необхідністю квантифікації цілей і механізмів розбудови стратегічних ринків у відповідності до національних програм і проєктів Плану Відновлення України. Специфіка, природа і потужність воєнних ризиків і загроз обумовлюють необхідність застосування нових методів, інструментів та методичних підходів до їх вимірювання, діагностування та передбачення, що є складним завданням в умовах невизначеності й тотального обмеження інформаційного поля як на державному, так і регіональному й локальному рівнях.

З огляду на це оцінювання реакції систем ринків на безпекові загрози може здійснюватися на основі якісних ознак, що потребує їх подальшого кількісного представлення. Квантифікація є ключовим інструментом для оцінки, порівняння та інтерпретації

емпіричних результатів. Вона дозволяє глибше зрозуміти якісну складову економічних процесів, тому досить широко використовується в сучасних методиках діагностування економічних і ринкових систем на макrorівні. Аналіз структури, етапів та інструментів цих методик формує необхідне науково-методичне підґрунтя як для розробки адаптивних механізмів забезпечення загрозоустійкості систем ринків, так і формування нової державної політики, зорієнтованої на підтримку здатності систем опиратися множині різних загроз та відновлюватися після їх впливу.

Аналіз останніх публікацій по проблемі.

Теоретико-методичні засади діагностування соціо-економічних систем на засадах резильєнтності досліджують вітчизняні учені, зокрема, В. Гесць, Т. Бурлай, В. Близнюк [1], Е. Лібанова [2], О. Резнікова [3], та іноземні науковці, зокрема, Л. Брігульо (L. Briguglio), Г. Кордіна (G. Cordina), Н. Фарруджа (N. Farrugia) [4], Ж. Даунінг (J. Downing), М. Філд (M. Field), М. Ріплі (M. Ripley), Дж. Себстад (J. Sebstad) [5], О. Мільбрат (O. Mielhbradt),

*Публікацію підготовлено в межах виконання НДР «Розбудова систем агропромислових ринків України в умовах повоєнного відновлення та євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0124U003609).

Р. Шах (R. Shah), Г. Постумус (H. Posthumus), А. Кеслер (A. Kessler) [6]. Більшість наукових досліджень загрозостійкості соціоекономічних систем є іноземними, вони пов'язані з інституційним забезпеченням резильєнтності держав в умовах сучасних викликів і загроз.

В Україні методичні підходи до оцінювання резильєнтності соціально-економічних систем з'явилися у воєнний період. Вітчизняні учені, базуючись на іноземних практиках і методиках, прагнуть імплементувати їх до українських реалій, а також створити нові підходи з урахуванням природи воєнних шоків. Так, О. Резнікова запропонувала класифікацію базових критеріїв національної стійкості в контексті безпекового підходу. На її думку, така методологія має міждисциплінарний характер і може бути взята за основу під час розроблення критеріїв специфічної стійкості, дотичних до різних об'єктів і сфер суспільних відносин [3], у т.ч. систем товарних ринків.

Науково-методичний підхід до вимірювання резильєнтності соціоекономічної системи з урахуванням ресурсів, природи воєнних шоків, стану інформаційного поля запропонувала Е. Лібанова. Виокремивши 4 виміри резильєнтності (природно-ресурсний, економічний, демографічний, соціопсихологічний), науковиця визначила їх природу з урахуванням зв'язків та швидкості змін, повноважень і можливостей суб'єктів управління різних рівнів [2]. Водночас у більшості дослідженнях резильєнтності економічних систем відсутня ринкова компонента, що формує поле для нових розробок.

Формулювання цілей дослідження. Мета дослідження – різноаспектний аналіз сучасних методичних підходів до діагностування систем товарних ринків на засадах загрозостійкості крізь призму досвіду іноземних держав та України – обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- систематизація головних методичних підходів із визначенням їх ключових цілей, особливостей, етапів, інструментів діагностування;
- аналіз методичного забезпечення оціню-

вання резильєнтності країн-членів Європейського Союзу;

- дослідження етапів, індикаторів і процедур діагностування резильєнтності систем ринків (MSD-підхід) та системних змін;

- встановлення особливостей оцінювання резильєнтності соціоекономічної системи України з урахуванням природи воєнних шоків;

- визначення переваг та обмежень головних методичних підходів у контексті їх імплементатії до українських реалій.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. В умовах сучасних викликів і загроз сформувалися різноманітні методичні підходи до оцінювання резильєнтності держав, їх об'єднань, певних систем (економічних, соціальних, екологічних), їх елементів, процесів, організацій тощо. У дослідженні сфокусуємо увагу на методичних підходах країн ЄС, оскільки вони впливатимуть на формування державної політики відродження України, а також на MSD-підходи та його новітніх трансформацій, які безпосередньо оцінюють зміни систем пов'язаних ринків у координатах їх структурних і поведінкових характеристик. Головні методичні підходи до оцінювання та діагностики резильєнтності економічних і ринкових систем узагальнено в таблиці 1.

Починаючи з 2020 р. *концепція мультивимірної резильєнтності* стає ключовою в системі урядування ЄС як інституційна відповідь на посилення сучасних викликів і загроз. Так, Єврокомісія інтегрувала стратегічне передбачення (форсайт) у процес досягнення довгострокових цілей ЄС, акцентувавши увагу на забезпеченні резильєнтності країн ЄС у 4 вимірах: соціально-економічному, екологічному, цифровому й геополітичному. У стратегічному прогностичному звіті за 2020 р. Єврокомісією було визначено стійкість як «новий компас для політики ЄС». Форсайт орієнтований на формування політики підвищення резильєнтності в 4 вимірах, що допоможе зміцнити відповідну стійкість через структурні зміни, врахувавши вплив поточних і майбутніх криз на відповідні мегатренди й проблеми [9].

Таблиця 1

Огляд головних методичних підходів до оцінювання та діагностики загрозостійкості (резильєнтності) економічних систем і систем ринків*

Назва підходу / методології	Організація / науковці	Цілі діагностування	Інструменти / індикатори
1. Інформаційні панелі резильєнтності країн-членів ЄС (Resilience Dashboards)	Об'єднаний дослідницький центр Євро-комісії, 2021 (оновлення в 2023) [7]	Забезпечення цілісної оцінки резильєнтності країн-членів ЄС у зв'язку з поточними суспільними трансформаціями та майбутніми викликами	124 кількісних індикатори за 4 вимірами: 1) соціально-економічний; 2) «зелений»; 3) цифровий; 4) геополітичний.
2. Індустрія 5.0. Трансформаційне бачення Європи	Європейська комісія, 2021 [8]	Трансформація промисловості – включення принципів <i>резильєнтності</i> , сталості, відновлювальної та циркулярної економіки в політику країн ЄС	Нові індикатори ефективності, перехід від фінансових до ресурсних показників; оптимізація віддачі від матеріальних і природних активів, оцінювання людського й природного капіталу

Продовження табл. 1

Назва підходу / методології	Організація / науковці	Цілі діагностування	Інструменти / індикатори
3. Оцінювання економічної резильєнтності держав (у т.ч. ефективності внутрішнього ринку)	Колектив науковців економічного факультету Університету Мальти на чолі з Lino Briguglio, 2006 [4]	Оцінювання економічної стійкості держав, зокрема, малих; аналіз розвитку загрозостійкості, розробка політики й заходів покращення здатності країн долати зовнішні шоки	Загальний індекс економічної резильєнтності держав включає 4 компоненти: 1) макроекономічна стабільність; 2) <i>ефективність внутрішнього ринку</i> ; 3) ефективність державного управління; 4) соціальний розвиток.
4. Діагностика резильєнтності систем ринків (MSD-підхід)	USAID: Бюро продовольчої безпеки, 2018. Колектив науковців на чолі з J. Downing [5]	Діагностика здатності до стійкості систем пов'язаних ринків у процесі їх змін від реактивного до проактивного типу у відповідь на шоки	Система кількісно-якісних індикаторів для оцінювання динаміки змін та типів резильєнтності систем ринків у розрізі 4 структурних і 4 поведінкових характеристик (методика MSRA)
5. Діагностика системних змін (розвиток MSD-підходу)	Міжнародні інституції, Швейцарське агентство розвитку та співробітництва (SDC), DCED та ін. 2020 р. [6]	Обґрунтування системних змін, які програма (проект) має каталізувати; оцінювання цих змін; використання результатів для прийняття управлінських рішень і звітування	Якісні та кількісні показники для оцінювання системних змін у розрізі таких блоків: власність, масштаб, резильєнтність. Подвійна процедура оцінювання загальних і локальних змін; ітеративний процес.
6. Оцінювання національної стійкості (безпековий підхід)	НІСД, О.О. Резнікова 2022 р. [3]	Визначення базових критеріїв стійкості стану та стійкості функціонування секторів, організацій, суспільства, громад і т.д.	Показники формуються у межах базових критеріїв: 1) <i>Стійкості стану</i> (надійність, надлишковість, адаптивність, поглинання). 2) <i>Стійкості функціонування</i> (готовність, швидкість, реагування, відновлення).
7. Оцінювання резильєнтності соціо-економічної системи України	ІДСД НАН України ім. М.В. Птухи, Е.М. Лібанова, 2024 [2]	Оцінювання резильєнтності соціо-економічної системи з урахуванням ресурсів, масштабу, природи воєнних шоків, стану інформаційного поля в умовах війни	Процедура оцінювання резильєнтності за 3 етапами (ex post, збурення, ex ante) із визначенням кількісних і якісних характеристик розвитку і вразливості за масштабом (особистість, домогосподарство, громада, регіон, держава, міжнародне об'єднання).

*Джерело: розроблено автором на основі [2, 3, 4, 5, 6, 7, 8]

Для реалізації моніторингових завдань стратегічного форсайту Об'єднаним дослідницьким центром Єврокомісії з 2021 р. впроваджено *інформаційні панелі резильєнтності* (Resilience Dashboards), що представлені в 4 взаємопов'язаних вимірах (див. табл. 1). У свою чергу, кожний вимір включає кілька сфер (рис. 1).

Інформаційні панелі містять 124 кількісні показники за 4 вимірами, отримані із доступних джерел даних і вибраних відповідно до інших інструментів моніторингу Єврокомісії. Вони допомагають країнам-членам ЄС визначити сфери для подальшого аналізу та потенційних політичних дій у зв'язку з поточними суспільними трансформаціями та майбутніми проблемами шляхом встановлення сильних і слабких сторін резильєнтності держав [7]. Індикатори інформаційних панелей резильєнтності представлені у двох

аспектах: (1) «*вразливість*» (Vulnerability), що характеризує наявність чинників або перешкод, які можуть посилити негативний вплив криз перехідних періодів та завадити досягненню стратегічних цілей; (2) «*спроможність*» (Capacity), що передбачає наявність інструментів і/або можливостей для протистояння шокам під час «зеленого» й «цифрового» переходу [7].

Згідно з методологією Об'єданого дослідницького центру Єврокомісії, у розрізі кожної сфери відповідного виміру резильєнтності на основі первинних статистичних показників конструюються синтетичні індекси зі значенням у діапазоні від 0 до 1. Наприклад, для розрахунку такого індексу за соціально-економічним виміром використовується 34 первинні індикатори.

Рис. 1. Чотири виміри інформаційних панелей резильєнтності країн ЄС*

*Джерело: укладено на основі [7]

Проведений аналіз змісту цих показників свідчить, що переважна більшість із них (24 індикатори) має *соціальний вимір*, вимірюючи потенціал і вразливості сфери диспропорцій і соціальних наслідків «зеленого» й «цифрового» переходів, а також сфери охорони здоров'я, освіти та зайнятості.

Безпосередньо економічну природу мають лише 10 індикаторів для вимірювання резильєнтності третьої сфери «Економічна та фінансова стабільність і стійкість». Слід зазначити, що економічний вимір мають деякі індикатори резильєнтності «зеленого» виміру – мінливість доходів фермерських господарств (вразливість) та валова додана вартість (спроможність) у секторі екологічних товарів і послуг [7].

Розрахунок синтетичних індексів у розрізі кожного виміру резильєнтності дозволяє ранжувати країни ЄС, визначаючи найбільш потужні й слабкі держави за аспектами спроможності й вразливостей. Так, у травні 2023 р. синтетичний індекс соціально-економічної вразливості для країн ЄС-27 склав **0,52**, що свідчить про її середній рівень. При цьому середньо-високий рівень притаманний Румунії (0,78), Італії (0,75), Греції (0,74), Болгарії (0,71) та Іспанії (0,64). Найнижчі рівні вразливості у соціально-економічному вимірі резильєнтності мали Нідерланди (0,19), Фінляндія (0,18), Данія (0,16) та Словенія (0,15) [1].

Загалом для країн-ЄС притаманний середньо-високий рівень соціально-економічної спроможності (**0,7**). Найвищий рівень спроможності у травні 2023 р. мали Швеція (0,9), Бельгія, Ірландія, Фінляндія (по 0,83 кожна), Данія (0,81) та Нідерланди (0,81). Най-

нижчий рівень соціально-економічної резильєнтності мала Румунія (0,18), середньо-низький рівень – Словаччина (0,39), Греція (0,34), Латвія (0,31) та Болгарія (0,22) [1]. На підставі такого оцінювання складових сфер 4 вимірів резильєнтності Єврокомісія надає країнам певні рекомендації щодо формування та коригування державної політики з цільовою орієнтацією на посилення національної загрозостійкості.

Слід підкреслити, що домінування соціальних індикаторів на інформаційній панелі резильєнтності свідчить про пріоритетність імперативів соціального розвитку країн ЄС. Водночас серед економічних індикаторів відсутні показники, що характеризують ефективність внутрішніх ринків держав, а також загрозостійкість промислового сектору економіки.

Відповідно до трансформаційного бачення Європи *Індустрія 5.0*, саме промисловість повинна стати драйвером нових трансформацій; її роль у забезпеченні резильєнтності членів ЄС є ключовою. Відмінною рисою методичного забезпечення Індустрії 5.0 є перехід від фінансових до ресурсних показників (див. табл. 1). Нова промислова стратегія має базуватися на нових індикаторах ефективності та загрозостійкості бізнес-моделей. Більше уваги необхідно приділити реальному сектору економіки, а не фінансовим показникам. Індустрія 5.0 повинна орієнтуватися на оптимізацію таких показників, як віддача від матеріальних активів, природних активів, а також на оцінювання людського й природного капіталу. Новий підхід передбачає впровадження методик і індикаторів, які дозволяють вимірювати для кожної промислової екосистеми прогрес, досягнутий на шляху до добробуту,

резильєнтності та загальної сталості [8].

Відтак, упровадження імперативів Індустрії 5.0 передбачає конструювання системи індикаторів загрозостійкості, які, з одного боку, концентруються на реальному секторі економіки, дозволяючи вимірювати прогрес резильєнтності та сталості кожної промислової екосистеми, з іншого, створювати інформаційно-аналітичний базис для впровадження нових і більш ефективних інструментів адаптивного регулювання та форсайту. Державна політика, зорієнтована на майбутнє, вимагає випереджаючого управління, застосування інструментів форсайту, орієнтованих не лише на прогнозування економічного розвитку, а й на проактивне «формування майбутнього» [8].

Серед існуючих методичних підходів до багатоаспектного виміру резильєнтності заслуговує на увагу *методика оцінювання економічної резильєнтності держав*, запропонована Ліно Брігульо (Lino Briguoglio) та колективом науковців економічного факультету Університету Мальти. У своєму дослідженні учені ідентифікували «природну» та розвинену (набуту) економічну резильєнтність держав та розробили методичний базис для її компонентної оцінки. Запропонований ними загальний індекс резильєнтності включив 4 компоненти: (1) макроекономічна стабільність; (2) ефективність внутрішнього ринку; (3) ефективність державного управління; (4) соціальний розвиток. Його застосування дає можливість здійснювати ранжування держав та розробляти заходи підвищення їх резильєнтності. Учені доводять важливість впровадження комплексних (інтегрованих) механізмів забезпечення економічної стійкості

за 4-ма її компонентами з урахуванням зв'язків і взаємовпливів між ними [4].

Слід відзначити, що це єдина методика оцінювання національної стійкості, яка містить ринкову складову (див. табл. 1). *Ефективність внутрішнього ринку* розглядається науковцями через ціновий механізм, як найкращий спосіб розподілу ресурсів в економіці. Індикаторами для оцінювання ринкової компоненти є рівні податкового навантаження та конкуренції, ефективність антимонопольної політики та розмір державного сектору [4]. На наш погляд, ці показники оцінюють, передусім, результативність державного регулювання внутрішнього ринку, залишаючи поза увагою оцінку динаміки ринкових процесів відтворення.

Сучасні методики діагностування *резильєнтності систем ринків* виникли у межах MSD-підходу (Market System Development) та постійно розвиваються відповідно до нових стратегічних завдань управління в умовах невизначеності (див. табл. 1). Концептуальною основою цих методичних підходів є *теорія змін резильєнтності ринкових систем*, запропонована колективом учених на чолі з Ж. Даунінг у межах реалізації програми Бюро продовольчої безпеки USAID [5]. Відповідно до теорії змін, здатність систем ринків до трансформації та забезпечення резильєнтності може бути виміряна в координатах їх 4 структурних і 4 поведінкових характеристик (рис. 2). Йдеться про трансформацію ринкової системи від реактивного до проактивного типу, яка супроводжується змінами її 8 характеристик.

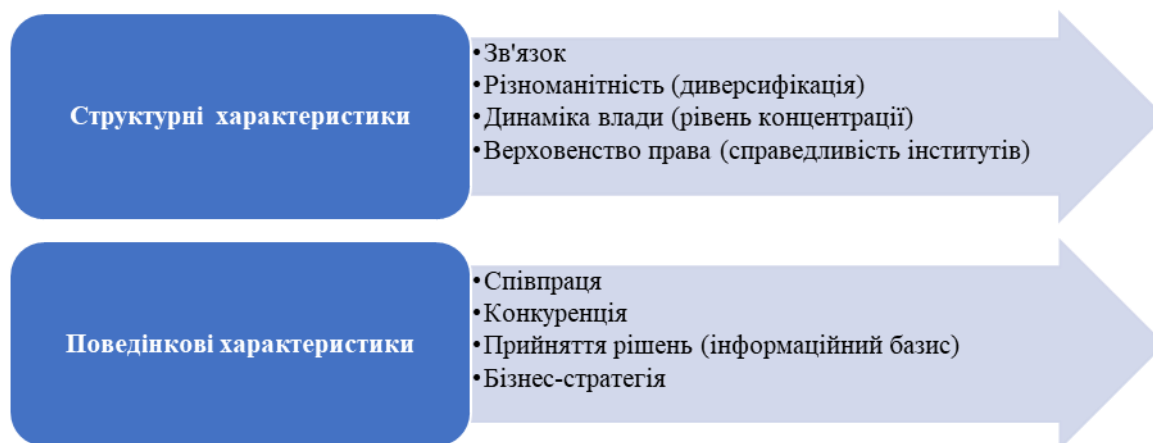

Рис. 2. Структурні й поведінкові характеристики резильєнтності систем ринків*

*Джерело: укладено на основі [5, 10]

Оцінювання рівнів резильєнтності систем ринків здійснюється за допомогою множини індикаторів (швидких і повільних змінних), розподілених за 8 групами, що відповідають структурним і поведінковим характеристикам (див. рис. 2). Ці індикатори вимірюють зміни систем ринків від реактивного до проактивного типів у відповідь на загрози та шоки. Методика оцінки резильєнтності ринкової системи (MSRA – Market System Resilience Assessment) призначена для ідентифікації й апробації найбільш крити-

чних індикаторів загрозостійкості, порівняння поточної орієнтації системи на більш проактивний або реактивний підхід до управління ризиками [5].

Групи індикаторів включають повільні змінні, які описують основні правила, стимули та структуру системи ринків, і швидкі змінні. Вони взаємопов'язані і можуть бути визначені лише відносно одна одної. Процес діагностики резильєнтності ринкових систем охоплює три головні етапи (рис. 3). *Перший етап* передбачає формування релевантної

вибірки показників, до складу якої рекомендовано включити не більше 3-4 індикаторів для швидких змінних і 2-3 для повільних (всього 6-8) для кожної структурної і поведінкової характеристики систем

ринків (див. рис. 2). Вибір індикаторів проводиться за критеріями релевантності (значимості для певної системи ринків) та доступності (наявності достовірних даних та їх своєчасний збір).

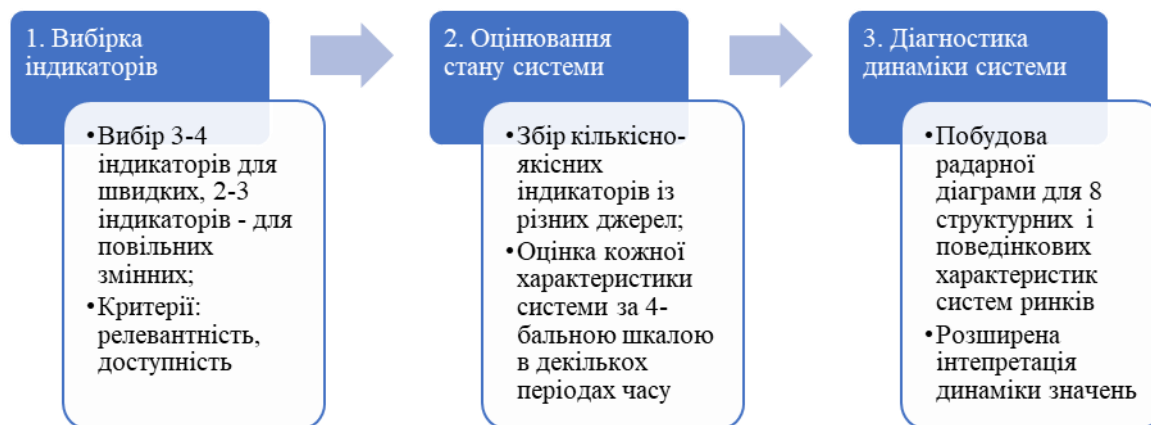

Рис. 3. Головні етапи процесу діагностики резильєнтності систем ринків*

*Джерело: укладено на основі [5, 10].

Другий етап включає збір даних для кожного показника з первинних (експертні опитування ринкових суб'єктів) і вторинних джерел, наприклад, офіційних статистичних даних, національних програм, індексів тощо. Потім проводиться квантифікація кожної з 8-ми характеристик ринкової системи за 4-бальною шкалою від значно реактивної до дуже проактивної орієнтації. Кінцева оцінка завжди є суб'єктивною. Перше оцінювання системи встановлює базову лінію для вибраних індикаторів без їх діагностики. Повторне оцінювання дає змогу діагностувати зміни системи ринків у напрямку більш проактивного або реактивного типу. Періодичність оцінювання визначається особливостями процесів відтворення релевантної системи ринків (за її товарними межами).

Третій етап передбачає побудову радарної діаграми на основі отриманих оцінок для кожної з 8-ми структурних і поведінкових характеристик системи ринків, а також інтерпретацію динаміки їх значень у певному часовому періоді (див. рис. 3). Резильєнтність не є подвійною, тому деякі елементи системи можуть проявляти більш інклюзивну поведінку, а інші можуть відставати. Оцінку можна повторювати через певні проміжки часу, щоб визначити динаміку загрозостійкості ринкової системи. Загалом методика MSRA призначена для вимірювання *напряму трансформації*, а також відносної зміни від одного періоду часу до наступного (наприклад, від базової до середньої лінії). Міра зміни резильєнтності системи є відотною, а не абсолютною [5].

Приклад рівнів загрозостійкості ринкової системи та її динаміки наведено на рис. 4. У першому часовому періоді найвищі рівні резильєнтності мали такі характеристики системи, як зв'язок і бізнес-стратегія; у другому вони доповнилися такими структурними характеристиками, як динаміка влади та

верховенство права. Це означає, що система ринків за переліченими характеристиками є дуже проактивною та інклюзивною, гнучко реагує на загрози та адаптується до них. Водночас за параметром різноманітності ринкова система була дуже реактивною, конкуренції – середньо реактивною; у другому часовому періоді параметри покращилися.

Загалом чим далі лінія від центру, тим більш інклюзивною та загрозостійкою є система. Оскільки діагностика систем ринків проводиться в контексті вектору її змін від реактивного до проактивного типу, і цей шлях є нерівномірним і різноспрямованим, важливо порівнювати тільки релевантні (за товарними межами) системи, але не з іншими структурами або нормативними показниками, що визначають оптимальний рівень проактивно-реактивної спрямованості. Сучасні системи ринків розвиваються і трансформуються в умовах невизначеності, і межі їх реактивного або проактивного стану є дуже мінливими.

В основу 4-бальної оцінки покладено діагностичну систему індикаторів у розрізі 8-ми характеристик ринкових структур (див. рис. 2). Для переходу від кількісно-якісних значень множини індикаторів до бальної оцінки кожної характеристики системи використовується певна шкала (рис. 5). Якщо понад 50 % індикаторів показують цілеспрямовані зміни ринкової системи до проактивного типу, то вона оцінюється як «дуже проактивна»; якщо понад 10 %, але менше 50 % індикаторів засвідчують такі зміни, то система оцінюється як «середньо проактивна». Аналогічні співвідношення показників, що вказують на трансформацію системи ринків у напрямі реактивного типу, дозволяють її діагностувати або як «дуже реактивну», або «середньо реактивну» (див. рис. 5). У будь-якому випадку проводиться розширена інтерпретація значень індикаторів крізь призму системних змін.

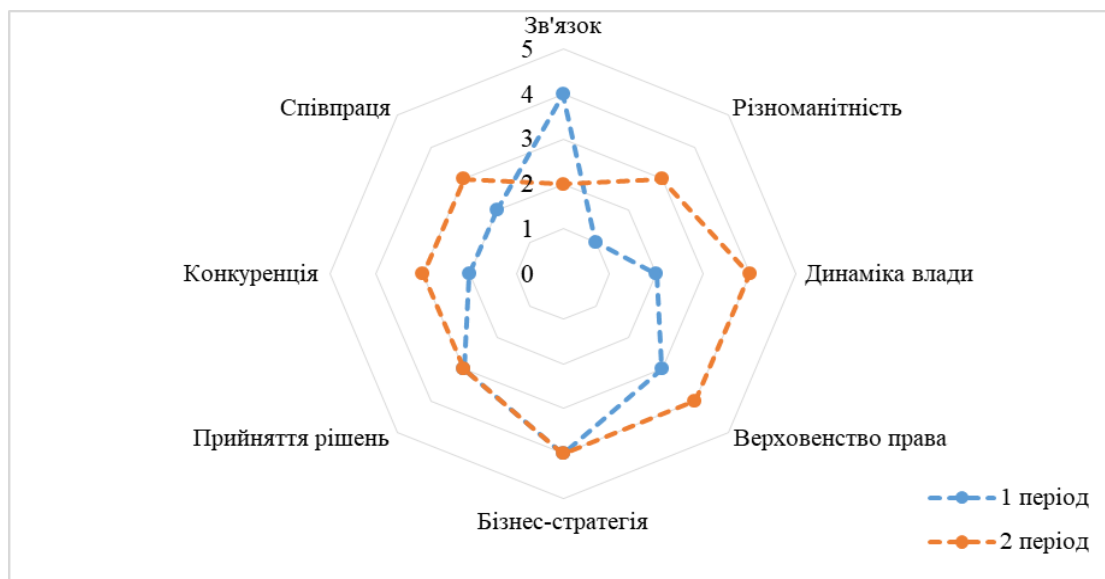

Рис. 4. Приклад рівнів резильєнтності системи ринків у розрізі її структурних і поведінкових характеристик*

*Джерело: укладено на основі [5, 10]

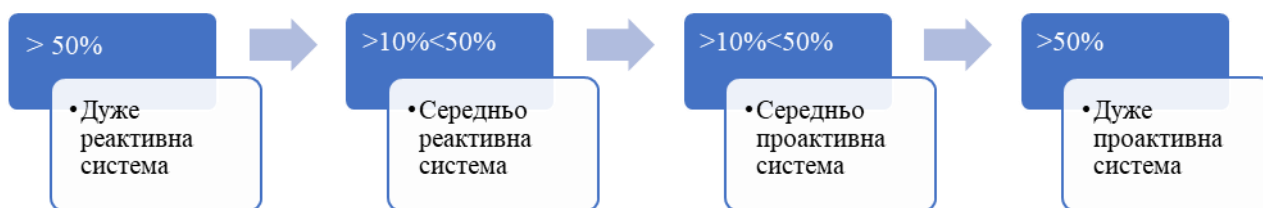

Рис. 5. Шкала ідентифікації типів резильєнтності систем ринків*

*Джерело: укладено на основі [5, 10]

Діагностична система для оцінювання трансформації систем ринків від реактивного до проактивного типу в координатах 8-ми структурних і поведінкових характеристик за MSD-підходом узагальнена в таблиці 2. Для виміру динаміки змін кожної характеристики методикою MSRA передбачено від 2 до 5 груп індикаторів, враховуючи опосередковані чинники (всього 30 груп). Особливої уваги потребує завдання встановлення ступеню реактивно-проактивних змін системи ринків за шкалою (див. рис. 5), тому для кожної з її характеристик визначено специфічні ознаки, що дозволяють ідентифікувати напрям трансформацій і тип релевантної системи.

Проведений аналіз головних елементів діагностичної системи за методикою MSRA (див. табл. 2) та процедури оцінювання реактивно-проактивної трансформації ринкових систем (див. рис. 3, 4, 5) дозволяє стверджувати, що цей методичний підхід є унікальною самостійною розробкою (не частиною національної або економічної стійкості держав) для мультипівного оцінювання різних станів резильєнтності релевантних (за товарними межами) систем ринків у певних часових періодах та їх діагностування й квантифікації для виявлення системних змін. До обмежень методики MSRA можна віднести складну конструкцію оціночної системи індикаторів (30 підгруп і

92 показники), переважання суб'єктивних оцінок експертів і учасників ринків, необхідність глибокого аналізу динаміки індикаторів і контексту ситуації для ідентифікації типів резильєнтності, межі між якими є мінливими через постійний розвиток ринків.

Загалом методика MSRA розроблена за критерієм гнучкості, щоб відповідати контекстам різних країн, визнаючи при цьому, що завжди будуть обмеження щодо доступності даних, часу та ресурсів для проведення оцінювання [5]. Її розвитком постає діагностика системних змін (див. табл. 1). Вона виникає як методична відповідь на завдання міжнародних інституцій щодо діагностування змін систем ринків після цільового втручання (впровадження програм, проєктів тощо) для підвищення його результативності. Головною метою цього методичного підходу є обґрунтування системних змін, які програма (проєкт) має каталізувати, оцінювання цих змін та використання результатів для прийняття управлінських рішень і звітування. Підхід базується на стандарті DCED, який є основою для підвищення якості моніторингу й оцінки, що має практичну значимість в умовах невизначеного мінливого середовища. Нині понад 150 проєктів у більш ніж 50-ти країнах світу використовують стандарт DCED [11].

Таблиця 2

Діагностична система для оцінювання динаміки змін систем ринків*

Тип	Характеристика	Групи індикаторів	Динаміка змін системи: до реактивного типу (Р) / до проактивного типу (П)
СТРУКТУРНІ	1. Зв'язок	1. Кількість зв'язків 2. Міцність зв'язків 3. Характеристика формування мережі 4. Опосередковані чинники	Р.: невелика кількість зв'язків, високі бар'єри доступу до ринків. П.: високий рівень мережевих з'єднань, зниження бар'єрів для входження у відносини
	2. Різноманітність	1. Варіації 2. Різноманітність видів 3. Різноманітність каналів 4. Опосередковані чинники	Р.: обмежена з мінімальною спеціалізацією, мала кількість суб'єктів. П.: зростає зі спеціалізацією
	3. Динаміка влади	1. Концентрація влади 2. Застосування влади 3. Нерівність 4. Інклюзивність 5. Опосередковані чинники	Р.: посилення концентрації влади для блага небагатьох учасників П.: кілька владних вузлів, використовуються для більш широкого соціального блага
	4. Верховенство права	1. Норми та стандарти 2. Допоміжні послуги 3. Практики 4. Опосередковані чинники	Р.: неформальний груповий доступ до судової системи на основі патронажу. П.: міжгруповий інституціональний доступ з відносно справедливою судовою системою
ПОВЕДІНКОВІ	1. Співпраця	1. Види співпраці 2. Мотивація до співпраці	Р.: захоплення ресурсів, екстрактивний результат. П.: створення доданої вартості / цінності, підвищення ефективності діяльності
	2. Конкуренція	1. Конкуренція «з нульовою сумою» 2. Конкуренція, що створює вартість	Р.: реагування зовнішнє, пригнічення інновацій. П.: реагування внутрішнє, стимулювання інновацій, зокрема, соціальних
	3. Прийняття рішень	1. Інвестиції в доказові дані для підтримки прийняття рішень 2. Використання доказів при прийнятті рішень 3. Інформаційні потоки 4. Якість доказів	Р.: групові переконання/міфи керують прийняттям рішень П.: докази керують прийняттям рішень
	4. Бізнес-стратегія	1. Орієнтація на зростання 2. Формалізація 3. Орієнтація на клієнта 4. Орієнтація на співробітника 5. Опосередковані чинники	Р.: внутрішні операційні рішення; приватна власність П.: орієнтація на зростання, зосередженість на цінності/відносинах з клієнтами.

*Джерело: укладено на основі [5, 10]

Ітеративний процес планування, оцінювання, аналізу та звітування про зміни в системах ринків включає 7 етапів із можливістю їх коригування та вдосконалення, а також врахування зворотного зв'язку для подальших змін (рис. 6). Першим етапом є діагностика релевантної системи ринків, наприклад, за методикою MSRA, яка визначає її базові структурні й поведінкові характеристики до цільових впливів. Другий етап передбачає розробку системної стратегії, ядром якої є визначення меж систем (основної та допоміжної), на які вплинуть зміни. Слід зазначити, що ця ітерація корелює з ідентифікацією системи вертикально суміжних і пов'язаних агропромислових ринків, що є складовою авторської методології їх дослідження [12]. Процес встановлення меж системи є повторюваним та коригується у залежності від результатів аналізу та нової інформації щодо обмежень і рушійних сил змін. Окрім визначення меж, стратегія обґрунтовує початковий і бажаний стан для кожної з

очікуваних змін у системі ринків, а також план сприяння цим змінам для основної та допоміжних підсистем [6].

Третім етапом є розробка планів втручання, кожний з яких детально описує вплив одного втручання на систему ринків (див. рис. 6). Кожний план втручання відповідає системній стратегії та стосується її певної частини. Втручання може генерувати зміни, визначені в стратегії, окремо або через комбінований ефект кількох цільових впливів. Як правило, план втручання включає такі елементи [6]: (1) опис програми в аспекті налагодження партнерських взаємодій із ринковими суб'єктами для впливу на їх поведінку та зміни моделі поведінки на засадах резильєнтності; (2) очікувані зміни в допоміжних і основній системі ринків та їх взаємовплив, виражені як ланцюг результатів або прогнозів втручання; (3) якісні та кількісні показники, що формують аналітичну основу плану.

Рис. 6. Ітеративний процес планування, оцінювання, аналізу та звітування про зміни в системах ринків*

**Джерело: укладено на основі [6, 11]*

У методиці не визначено певні індикатори для діагностування системних змін, а тільки окреслено їх головні напрями (блоки) [6]: (1) *власність* – ефекти від нової поведінки учасників ринку, її адаптація, інвестування в її підтримку, зміни в організаційній структурі та ін.; (2) *масштаб* – зміни суб'єктного складу систем ринків, ступінь і способи поширення змін суб'єктами в релевантній системі; (3) *результативність* – подальші зміни, що посилюють і захищають впроваджені ключові зміни; докази того, як суб'єкти реагуватимуть на нові можливості або «розриви» у системі ринків, пов'язані зі зміною.

У методиці застосовується процедура подвійного оцінювання, яка значно поглиблює процес діагностування системних змін. П'ятий етап є ключовим в ітеративному процесі (див. рис. 6). Оцінювання *загальних змін* орієнтовано на визначення тенденцій і закономірностей змін в основній системі, а також внутрішніх і зовнішніх чинників, що сприяли їм. При цьому фіксуються різні чинники, не пов'язані з планами втручання, із врахуванням невизначеності та поєднання декількох чинників непередбачуваним способом. Оцінювання загальних змін здійснюється шляхом порівняння поточного стану з початковим станом основної та допоміжних систем, відображених у стратегії.

Оцінювання *локальних змін*, зумовлених конкретним втручанням, орієнтовано на оцінку прийняття та поширення змін у системі ринків. Воно встановлює, як партнери по втручанню впливають на інших учасників ринків, масштаб поширення змін та їх стабільність у часовому вимірі. Оцінювання локальних змін дозволяє визначати масштаб, результативність, вплив змін, зумовлених планами втручання. Воно

зосереджене на системних змінах у допоміжних системах та їх впливі на основну структуру через ланцюг результатів.

Якщо в діагностиці застосовується лише оцінювання загальних змін, можна пояснити тенденції в основній системі, але не роль плану втручання в їх появі. Тому процедура подвійного оцінювання дає можливість встановити різні зміни в основній і допоміжній системах ринків, вплив чинників, а також зібрати докази того, як певний план втручання сприяв змінам. Два типи оцінювання доповнюють один одного, при цьому аналітичні дані є найбільш корисними, якщо їх інтерпретувати у світлі висновків для кожного типу оцінки [6].

Шостим етапом постає *аналіз* результатів оцінювання системних змін та внеску плану втручання (див. рис. 6). Отримана на попередньому етапі інформація структурується для проведення аналізу для кожної цільової допоміжної та основної систем крізь призму ключових питань [6]:

- чи відбулися очікувані зміни, зазначені в системній стратегії?
- чи відбулися якісь несподівані зміни, про що вони?
- який зараз стан системи, глибина змін?
- які були рушійні сили змін?
- чи є ознаки того, що зміни стають сталими та результативними?

На основі наявних доказів формуються висновки у розрізі кожного питання та кожної зміни. Для оцінки внеску плану втручання в системні зміни різнобічно аналізуються причини їх виникнення для встановлення зв'язків із цільовими впливами. На практиці оцінити внесок легше крізь призму

локальних змін у допоміжних системах, оскільки вони безпосередньо пов'язані з планами втручання. У динамічних системах дуже важливо, щоб стратегії, межі ринків та плани регулярно переглядалися. Вони забезпечують основу для оцінювання змін, а аналіз результатів оцінки, в свою чергу, формує підґрунтя для коригування стратегій і планів. Цей цикл створює ітеративний процес адаптивного управління.

Частота коригування планів втручання залежить від бізнес-циклів та динаміки систем ринків; як правило, їх переглядають 2-4 рази на рік. Коригування системної стратегії проводиться раз на рік і передбачає порівняння поточних змін з очікуваними, викладеними в цьому документі. При цьому порівнюється поточний стан системи з початковим і бажаним станом, встановлюються причини змін та наслідки для подальшої стратегії, включаючи перегляд меж ринків.

Звітуння є завершальним етапом ітеративного процесу діагностування (див. рис. 6). Звітуючи зацікавленим сторонам про зміни в системі ринків, важливо поєднувати якісні та кількісні індикатори, розрізняючи емпіричні дані та інтерпретацію. При цьому використовуються таблиці стратегій і ланцюг результатів для структурування опису змін в основній і допоміжній системах. Слід враховувати, що деякі системні зміни будуть зумовлені зовнішніми чинниками, не пов'язаними з планами втручання. У цьому контексті необхідно виокремити внесок певного плану для кожної великої зміни та його вагомість порівняно з іншими чинниками. Звітуння проводиться за принципом прозорості, із зазначенням корисності для цільової групи (підвищення продуктивності підприємств або системи ринків, зниження рівня бідності тощо).

До переваг методики діагностування системних змін можна віднести застосування процедури подвійного оцінювання (загальних і локальних змін),

дослідження не одиничних ринків, а їх систем (основної та допоміжних), ідентифікація їх товарних меж із можливістю перегляду, ітеративність діагностичного процесу та можливість коригування стратегії і планів втручання на основі різнобічного аналізу результатів оцінювання для кожної цільової системи (див. рис. 6). Водночас у цій методиці не визначено індикатори, процедуру їх квантифікації, лише зазначено блоки (власність, масштаб, резильєнтність), що формує наукове поле для подальших досліджень.

У воєнний час з'являються нові методичні розробки вітчизняних учених. Так, Е. Лібанова запропонувала науково-методичний підхід до вимірювання резильєнтності соціоекономічної системи з урахуванням природи воєнних шоків. На її думку, оцінювання резильєнтності системи загалом та її компонентів має вагоме значення для обґрунтування пріоритетів у забезпеченні потреб щодо реагування, адаптації та постшокowego відродження. Результати оцінювання мають включати фактологічну та прогностичну складові, причому прогноз потрібен і *ex post*, і *ex ante*. Фактологічна оцінка спирається на зміну базових індикаторів: в економіці – обсягів виробництва, в екології – забруднення довкілля, соціальній сфері – поширення бідності. Прогнозні оцінки будуються із використанням тих самих індикаторів на засадах багатосценарності за принципом *ex ante*, що дає змогу розробляти запобіжні заходи [2].

Процедура оцінювання резильєнтності соціоекономічної системи включає три етапи (рис. 7). Перший етап (*ex post*) передбачає фактологічну оцінку початкового (дошокowego) стану потенціалу резильєнтності й рівня вразливості економіки та її певних сфер, зокрема, енергетичного сектору, соціально-психологічної та демографічної ситуації, довкілля. Результати оцінювання формують базову межу, від якої вимірюються зміни резильєнтності системи для моніторингу прогресу/регресу в її досягненні.

Рис. 7. Етапи процедури оцінювання резильєнтності соціоекономічної системи*

*Джерело: укладено на основі [2]

Другий етап включає оцінювання шокових збурень з урахуванням впливу множини чинників. Третій етап (ex ante) передбачає прогнозну оцінку (на певну дату) стану потенціалу загрозостійкості й рівнів вразливості досліджуваної системи, що дозволяє встановити траєкторію її розвитку за різними сценаріями та обґрунтувати превентивні заходи.

Система *індикаторів* резильєнтності соціо-економічної системи, враховуючи її багатовимірність, має включати кількісні та якісні характеристики розвитку й вразливості, які розрізняються за масштабом (особистість, домогосподарство, громада, регіон, держава, міжнародне об'єднання). З огляду на обмеженість інформаційного поля в умовах війни, вимі-

рювання фактичного стану системи після початку дії шоків спирається на моделі та big data, а оцінювання та прогнозування, передусім ex ante, на моніторинг і визначення траєкторії розвитку (див. рис. 7). Особливості воєнних шоків зумовлюють необхідність динамічного резильєнтного управління країною із передбаченням загроз і відновленням траєкторії розвитку [2].

Проведений аналіз мети, сутності, структури сучасних методичних підходів до оцінювання та діагностики резильєнтності економічних і ринкових систем дозволяє встановити їх ключові особливості, переваги та обмеження застосування, які узагальнено в таблиці 3.

Таблиця 3

Переваги та обмеження головних методичних підходів до оцінювання та діагностики резильєнтності економічних і ринкових систем *

Підхід	Особливості	Переваги	Обмеження
1. Інформаційні панелі резильєнтності країн-членів ЄС [7]	Мультивимірність резильєнтності, синтетичний індекс, ранжування країн, інтеграція форсайту в політику ЄС	Структурована система індикаторів (124) за 4 вимірами, що характеризують потенціал і вразливість резильєнтності	Домінування соціальних індикаторів; відсутність показників для оцінювання резильєнтності внутрішніх ринків та промислового сектору економіки
2. Оцінювання економічної резильєнтності держав (Lino Brigygllo) [4]	4 компоненти резильєнтності, природна і «набута» резильєнтність, ранжування країн, комплексні механізми забезпечення стійкості	Включення до складу економічної резильєнтності держав ринкової компоненти – ефективність внутрішнього ринку	Показники оцінюють ефективність державного регулювання внутрішнього ринку, однак не динаміку його розвитку
3. Діагностика резильєнтності систем ринків (MSD-підхід) [5]	4 структурні й 4 поведінкові характеристики резильєнтності релевантних (за товарними межами) систем ринків, інклюзивний підхід, теорія змін систем ринків	Багатовимірна система індикаторів (30 підгруп і 92 показники), швидкі та повільні змінні, розширена інтерпретація змін системи ринків від реактивного до проактивного типу	Переважання суб'єктивних оцінок експертів і учасників ринків; глибинний аналіз динаміки індикаторів для визначення типів резильєнтності, межі між якими мінливі
4. Діагностика системних змін (розвиток MSD-підходу) [6]	Ітеративний процес планування, оцінювання, аналізу та звітування про цільові втручання в системах (основній і допоміжних) ринків	Подвійна процедура оцінювання загальних і локальних змін, можливість коригування стратегій і планів втручання, а також товарних меж систем ринків	Визначено не конкретні індикатори, а їх блоки (власність, масштаб, резильєнтність).
5. Оцінювання резильєнтності соціо-економічної системи [2]	4 виміри резильєнтності; врахування природи воєнних шоків, стану інформаційного поля в умовах війни; нові методи оцінювання й передбачення	3-етапна процедура оцінювання потенціалу резильєнтності і вразливостей економіки, енергетичного сектору, довкілля, соціально-психологічної та демографічної ситуації	Відсутність ринкового виміру резильєнтності; визначено лише масштаб характеристик (особистість, домогосподарство, громада, регіон, держава, міжнародне об'єднання), а не систему індикаторів

*Джерело: розроблено авторами на основі [2, 4, 5, 6, 7]

Висновки і перспективи подальших досліджень. У дослідженні проведено критичний аналіз сучасних методичних підходів до діагностування динаміки систем ринків на засадах загрозостійкості крізь призму досвіду іноземних держав та України. Здійснено систематизацію головних методик із виок-

ремленням їх цільових орієнтирів, показників, інструментів та процедур оцінювання. Починаючи з 2020 р. концепція мультивимірної резильєнтності стає «новим компасом» європейської політики. Безумовними перевагами інформаційних панелей резильєнтності країн ЄС є чітко структурована система

кількісних індикаторів за 4 вимірами (соціально-економічним, «зеленим», цифровим і геополітичним), що характеризує потенціал і вразливості резильєнтності. До обмежень панелей загрозостійкості можна віднести домінування соціальних індикаторів, відсутність показників для оцінювання резильєнтності внутрішніх ринків та промислового сектору економіки. Перехід від фінансових до ресурсних показників реального сектору економіки передбачено в Індустрії 5.0.

Сучасні методики діагностування резильєнтності *систем ринків* виникли у межах MSD-підходу. Їх особливістю є квантифікація 8 структурних і поведінкових характеристик резильєнтності релевантних (за товарними межами) систем ринків на основі теорії змін їх стану від реактивного до проактивного типу. Перевагами MSD-підходу є використання багатовимірної системи індикаторів (30 підгруп і 92 показники), розділених на швидкі та повільні змінні, а також розширена інтерпретація змін характеристик. Водночас переважання суб'єктивних оцінок експертів і учасників ринків, необхідність глибинного аналізу динаміки індикаторів для визначення типів резильєнтності, межі між якими є мінливими, формують певні обмеження MSD-підходу.

Розвитком MSD-підходу постає діагностика *системних змін*, як ітеративний процес планування, оцінювання, аналізу та звітування про цільові втручання в системах (основній і допоміжних) ринків. Перевагою цього підходу є подвійна процедура оцінювання загальних і локальних змін, можливість коригування стратегій і планів втручання, а також товарних меж систем ринків. До недоліків можна віднести відсутність чіткої системи індикаторів (визначено тільки їх групи).

Особливістю вітчизняного методичного підходу до оцінювання резильєнтності соціоекономічної

системи є врахування природи воєнних шоків, стану інформаційного поля в умовах війни, застосування 3-етапної процедури оцінювання потенціалу резильєнтності і вразливостей економіки, у т.ч. енергетичного сектору, довкілля, соціально-психологічної та демографічної ситуації. До певних обмежень цього підходу можна віднести відсутність ринкового виміру резильєнтності та чітко структурованої системи індикаторів (визначено лише масштаб характеристик).

Незважаючи на численні відмінності та специфіку, розглянуті методичні підходи мають деякі спільні риси, як-от: мультимірність резильєнтності систем, застосування загальних індексів для ранжування країн, конструювання розширених систем індикаторів для різнобічного оцінювання сильних і слабких сторін резильєнтності, квантифікація показників, а також прогностична спрямованість методик, можливість планування й прогнозування реакцій систем ринків на певні загрози та розробка на цій аналітичній основі запобіжних заходів.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні особливостей, етапів, процедур діагностування та систем індикаторів різних методичних підходів оцінювання резильєнтності у контексті їх імплементації в ринкові дослідження в умовах відродження України. Результати дослідження формують науково-методичне підґрунтя для інтеграції в систему державного управління України концепції резильєнтності (загрозостійкості) стратегічних ринків шляхом внесення змін до низки формальних інститутів. Обґрунтування методичного забезпечення та системи індикаторів для діагностування динаміки систем ринків з урахуванням найкращих міжнародних практик та особливостей розбудови національної економіки формує перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Література

1. Гєєць В.М., Бурлай Т. В., Близнюк В. В. Соціальна резильєнтність національної економіки крізь призму досвіду Європейського Союзу та України // *Економічна теорія*. 2023. № 3. С. 5–43. doi: 10.15407/etet2023.03
2. Лібанова Е.М. Резильєнтність соціоекономічної системи України до шоків, спричинених війною: специфіка формування та реагування // *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 4 (58). С. 3–23. doi: 10.15407/dse2024.04.003
3. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД. 2022. 532 с. doi: 10.53679/NISS-book.2022.01
4. Briguglio L., Cordina G., Farrugia N. Vella S. Conceptualising and measuring economic resilience. *Building the economic resilience of small states* / L. Briguglio, G. Cordina, E.J. Kisanga (Eds.). Blata I-Bajda: Formatek Ltd, 2006. pp. 265–287. URL: <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/31543> (дата звернення 30.05.2025)
5. Downing J., Field M., Ripley M., Sebstad J. Market Systems Resilience. A Framework for Measurement. USAID: Bureau of Food Security. December 2018. 36 p.
6. Posthumus H., Shah R., Miehlebradt A., Kessler A. A Pragmatic Approach to Assessing System Change: How to put it into practice. 2020. URL: https://beamexchange.org/media/filer_public/19/d2/19d2f862-ab19-4235-9a27-cd6f57c09eac/151_-_a_pragmatic_approach_to_assessing_system_change.pdf (дата звернення 30.05.2025)
7. European Commission. Resilience Dashboards. Update Spring 2023. 53 p. URL: https://jeodpp.jrc.ec.europa.eu/ftp/jrc-opendata/RESILIENCE-DASHBOARDS/Spring2023Update/Dashboard_SpringUpdate_2023.pdf (дата звернення 30.05.2025)

8. Industry 5.0. A Transformative Vision for Europe. ESIR Polycy Brief №3. European Commission. Luxembourg: Publications Office of European Union. 2022. 30 p. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/industry-50-transformative-vision-europe-2022-01-13_en (дата звернення 30.05.2025)
9. European Commission. 2020 Strategic Foresight Report: Key findings. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report_en (дата звернення 30.05.2025)
10. Market System Development (MSD). URL: <https://www.shareweb.ch/site/EI/market-system-development-msd> (дата звернення 30.05.2025)
11. Introduction to the DCED Standard. URL: <https://www.enterprise-development.org/measuring-results-the-dced-standard/> (дата звернення 30.05.2025)
12. Буркинський Б. В., Нікішина О. В., Зеркіна О. О. Концептуальні засади розбудови систем агропромислових ринків в умовах безпекових загроз: монографія. Одеса : ДУ «ІРЕЕД НАНУ». 2025. 152 с. doi: 10.31520/978-617-14-0380-2

Стаття надійшла 10.06.2025
 Стаття прийнята до друку 24.06.2025
 Доступно в мережі Internet 15.07.2025

Nikishyna O.

Doctor of Economics, Senior Researcher
 Chief Researcher of Market Mechanisms and Structures
 Institute of Market and Economic & Ecological Research of National Academy of Sciences of Ukraine
 Frantsuzskiy boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044
 E-mail: ksenkych@gmail.com
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7172-3551>

MODERN METHODOLOGICAL APPROACHES TO DIAGNOSING THE DYNAMICS OF MARKET SYSTEMS BASED ON RESILIENCE

The article provides a critical analysis of modern methodical approaches to diagnosing market systems on the basis of threat resilience through the prism of the experience of foreign countries and Ukraine. The main methods have been systematized with the identification of their target benchmarks, indicators, tools and assessment procedures. Particular attention has been paid to the concept of multidimensional resilience, which is becoming the “new compass” of European policy since 2020. It has been established that the advantages of the resilience information panels of the EU countries are a clearly structured system of quantitative indicators in 4 dimensions (socio-economic, “green”, digital and geopolitical), which characterizes the potential and vulnerabilities of resilience. The limitations of the resilience panels include the dominance of social indicators, the lack of indicators for assessing the resilience of domestic markets and the industrial sector of the economy.

Modern methods for diagnosing the resilience of market systems emerged within the MSD-approach (Market System Development). Their feature is the quantification of 8 structural and behavioral characteristics of the resilience of market systems based on the theory of changes in their state from reactive to proactive. The advantages of the MSD approach are the use of a multidimensional system of indicators, divided into fast and slow variables, as well as an expanded interpretation of changes in characteristics. The development of the MSD-approach is the diagnosis of systemic changes as an iterative process of planning, assessing, analyzing and reporting on targeted interventions in market systems (main and auxiliary). The advantage of this approach is a dual procedure for assessing general and local changes, the possibility of adjusting intervention strategies and plans, as well as the product boundaries of market systems. The disadvantages include the lack of a clear system of indicators.

Despite the differences, the methodical approaches considered have some common features, such as: multidimensionality of system resilience, use of general indices for ranking countries, construction of extended indicator systems, quantification of indicators, as well as predictive orientation of the methods, the ability to plan and predict the reactions of market systems to certain threats and the development of preventive measures on this analytical basis.

The scientific novelty of the study lies in identifying the features, stages, diagnostic procedures and indicator systems of various methodical approaches to assessing resilience in the context of their implementation in market research in the conditions of Ukraine's revival. The results of the study form a scientific and methodical basis for integrating the concept of resilience of strategic markets into the public administration system of Ukraine.

Key words: diagnosis, assessment, quantification, commodity market systems, resilience, threats, targeted impacts, dynamics, methods.

References

1. Heiets, V. M., Burlai, T. V., & Blyzniuk, V. V. (2023). Sotsialna rezylentnist natsionalnoi ekonomiky kriz pryizmu dosvidu Yevropeiskoho Soiuzu ta Ukrainy. *Ekonomichna teoriia*, (3), 5–43. doi: 10.15407/etet2023.03
2. Libanova, E. M. (2024). Rezylentnist sotsioekonomichnoi systemy Ukrainy do shokiv, sprychynenykh viinoiu: spetsyfika formuvannia ta reahuvannia. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 4(58), 3–23. doi: 10.15407/dse2024.04.003
3. Reznikova, O. O. (2022). *Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyscha*. NISD. doi: 10.53679/NISS-book.2022.01
4. Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S. (2006). Conceptualising and measuring economic resilience. In L. Briguglio, G. Cordina, & E.J. Kisanga (Eds.). *Building the economic resilience of small states* (pp. 265–287). Blata I-Bajda: Formatek Ltd. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/31543> (Retrieved May 30, 2025)
5. Downing, J., Field, M., Ripley, M., & Sebstad, J. (2018). *Market Systems Resilience. A Framework for Measurement*. USAID: Bureau of Food Security.
6. Posthumus, H., Shah, R., Miehlabrad, A., & Kessler, A. (2020). A Pragmatic Approach to Assessing System Change: How to put it into practice. https://beamexchange.org/media/filer_public/19/d2/19d2f862-ab19-4235-9a27-cd6f57c09eac/151_-_a_pragmatic_approach_to_assessing_system_change.pdf (Retrieved May 30, 2025)
7. European Commission. Resilience Dashboards. Update Spring 2023. https://jeodpp.jrc.ec.europa.eu/ftp/jrc-opendata/RESILIENCE-DASHBOARDS/Spring2023Update/Dashboard_SpringUpdate_2023.pdf (Retrieved May 30, 2025)
8. Industry 5.0. A Transformative Vision for Europe. ESIR Polycy Brief №3. European Commission. Luxembourg: Publications Office of European Union. 2022. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/industry-50-transformative-vision-europe-2022-01-13_en (Retrieved May 30, 2025)
9. European Commission. 2020 Strategic Foresight Report: Key findings. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-foresight/2020-strategic-foresight-report_en (Retrieved May 30, 2025)
10. Market System Development (MSD). <https://www.shareweb.ch/site/EI/market-system-development-msd> (Retrieved May 30, 2025)
11. Introduction to the DCED Standard. <https://www.enterprise-development.org/measuring-results-the-dced-standard/> (Retrieved May 30, 2025)
12. Burkynskiy, B. V., Nikishyna, O. V., & Zerkina, O. O. (2025). *Kontseptualni zasady rozbudovy system ahropromyslovykh rynkiv v umovakh bezpekovykh zahroz*. DU «IREED NANU». doi: 10.31520/978-617-14-0380-2

Received 10 June 2025

Approved 24 June 2025

Available in Internet 15.07.2025

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Нікішина О.В. Сучасні методичні підходи до діагностування динаміки систем ринків на засадах загрозостійкості (резильєнтності) // Економіка харчової промисловості. 2025. Т. 17, вип. 2. С. 3-16. doi 10.15673/fie.v17i2.3164

Cite as APA style citation

Nikishyna, O., (2025). Modern methodical approaches to diagnosing the dynamics of market systems based on resilience. *Food Industry Economics*, 17 (2), 3-16. doi 10.15673/fie.v17i2.3164